

Beautiful sea:

De verzamelde werken van Bas Jan Ader

Afb. 1) Partituur *Beautiful Sea*.

Leven en werk van Bas Jan Ader (Winschoten 1942 - vermist Atlantische Oceaan 1975) spreken nog steeds tot de verbeelding. Zijn korte films waren het meest gevraagde bruikleen van Museum Boijmans van Beuningen Rotterdam, waar onlangs een overzicht van zijn oeuvre te zien was onder de titel *Please don't leave me*. In de documentaire *Here is always somewhere else* schetst filmmaker Rene Daalder, evenals Ader in de jaren zestig geëmigreerd naar Los Angeles, vooral de zoektocht van de kunstenaar naar een verbinding tussen de 'oude' Europese en de 'nieuwe' Amerikaanse cultuur. Bas Jan Aders ideeën, concepten en gedachten rijgen zich aaneen tot reeksen beelden, waarin hij letterlijk en figuurlijk de zwaartekracht tarte en zich los probeerde te maken van de grenzen van het bestaan.

ELBRIG DE GROOT

Passie voor de zee

Op 2 september 2006, tijdens de opening van de tentoonstelling van Bas Jan Ader in Museum Boijmans van Beuningen(1) zong het Stadhuiskeor Rotterdam, waar ik deel van uitmaak, drie zeemansliederen: *A Wet Sheet And A Flowing Sea*, *A life on the Ocean Wave*, en *Beautiful Sea* (afb. 1). Shantyliederden hadden niet direct de voorkeur van veel koorleden. Maar het ging natuurlijk niet om de sentimentele songs, maar om de context waarin ze figureerden en die werd voor hen, die Bas Jan Ader niet kenden, verhelderd in de documentaire *Here is always somewhere else* van Rene Daalder.(2) Met enkele trefzekere woorden maakte de zeezeiler Henk de Velde daarin de passie voor de zee duidelijk. Uiteindelijk gaf het optreden zelf in aanwezigheid van Bas Jan Aders weduwe Mary Sue Andersen en zijn broer Erik Ader een bijzondere, ontroerende betekenis aan de liederden. Het geluid van de shanties was gedurende de tentoonstelling op band te horen samen met een reeks geprojecteerde dia's van een groepje zingende studenten rond de piano, ruim dertig jaar geleden opgenomen voor Bas Jan Aders

tentoonstelling *In Search of the Miraculous* in de Claire Copley Gallery, Los Angeles (22 april - 17 mei 1975). Het was de bedoeling, dat in december 1975 het (a capella) Groninger Studentenkeor Bragi hetzelfde repertoire zou zingen in het Groninger Museum, wanneer Bas Jan Ader de overtocht per zeilboot over de Atlantische Oceaan van Amerika naar Europa voltooid zou hebben. Een cirkel was gesloten.

Op zoek

Indertijd maakte ik als student Kunstgeschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen deel uit van de projectgroep *Film als beeldend medium*. De groep onder leiding van Wim Beeren was betrokken bij de selectie van de gelijknamige aankooptentoonstelling voor de Nederlandse Kunststichting (NKS), voorganger van het ICN. De korte zwart-witfilms *Fall 1 Los Angeles* (1970), *Fall 2 Amsterdam* (1970) en *I'm too sad to tell you* (1971) van Bas Jan Ader maakten deel uit van het programma, dat op verschillende locaties in Nederland getoond werd. Poul ter Hofstede, destijds conservator bij het Groninger Museum, zat in de selectiecom-

Afb. 2) Bas Jan Ader in de Ocean Wave, 1975. De foto is gebruikt in bulletin 89 van Art & Project: *Bas Jan Ader. In search of the miraculous*, juli 1975.

missie en droeg met teksten over Bas Jan Ader bij aan de catalogus.⁽³⁾ In zijn correspondentie hierover met Bas Jan Ader stelde hij een eenmans-tentoonstelling in het Groninger Museum voor, waarop Ader in een brief van 20 augustus 1974 positief antwoordde.⁽⁴⁾ Hij beschrijft een aantal werken en besluit met de opmerking: "Een werk, dat gedeeltelijk af is (Am(erika) is af) en gedeeltelijk gemaakt moet, is getiteld *In search of the miraculous* waarin de kunstenaar in Amerika en Europa 's nachts zoekende is". Bas Jan Ader doelt op de fotoreeks *In search of the miraculous (one night in Los Angeles)* uit 1973. Mary Sue Andersen fotografeerde Bas Jan Ader van zonsopgang tot zonsondergang op verschillende (verlaten) locaties in Los Angeles. Elke foto is beschreven met een regel uit het liedje *Searching* van de groep de Coasters uit 1957.⁽⁵⁾

Overgave aan de elementen

De fotoserie is op zichzelf een reeks, maar vormt ook het eerste onderdeel van een groter geheel, veelluik of project, want onder de titel *In search of the miraculous* presenteerde Bas Jan Ader een serie activiteiten, al dan niet vastgelegd in tekeningen, teksten, foto's, partituren, dia's, uitnodigingskaarten, ansichtkaarten en tentoonstellingen. De werken staan niet op zichzelf. Ze zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en versterken elkaar.

Het meest intrigerende onderdeel van *In search of the miraculous* was Bas Jan Aders solozeiltocht over de Atlantische Oceaan. Met zijn boot de Ocean Wave, een zeilboot van amper zes meter lang trok hij met auto en trailer van Californië dwars door de Verenigde Staten naar Cape Cod in het oosten (afb. 2). De reis is door Mary Sue Andersen op film gedocumenteerd. Bas Jan vertrok op 9 juni 1975 uit de haven. De oversteek

had vele facetten. Het was letterlijk een poging de kloof tussen beide continenten te overbruggen en andere solozeilers te overtreffen. De solozeiler Henk De Velde herkende in de tocht de heftige ervaring van het loslaten, de overgave aan de elementen, zoals Bas Jan Ader ook de zwaartekracht aan den lijve ondervond in zijn 'val'-werken. Hij heeft zijn zoektocht naar en op het oude continent niet kunnen afmaken. Zijn boot werd in april 1976 door Spaanse vissers bij Ierland gevonden.⁽⁶⁾ 'Op zoek naar het wonderbaarlijke' was de drijfveer, het idee of het concept, dat de kunstenaar aan wilde duiden. Het ging niet om een unieke uitvoering of persoonlijk handschrift. Zo sluit hij aan bij de toen heersende stroming in de Europese en Amerikaanse beeldende kunst: de conceptual art of concept kunst, waar het idee of het concept het kunstwerk betekenis geeft. De toeschouwer krijgt als het ware een handreiking om zich een voorstelling te maken van het concept, dat de kunstenaar aan de orde stelt. Je zou het nu interactief kunnen noemen.

Een potje grienen

I'm too sad to tell you is een vergelijkbaar project. In de hierboven genoemde brief aan Poul ter Hofstede memoreerde Bas Jan Ader het mislukte interview met Betty van Garrel, waarna hij weigerde nog uitspraken te doen over zijn werk. Met het bijschrift 'Een potje grienen' onder de foto met de kunstenaar in tranen, werd hij in de sentimentele hoek gezet. We weten dus niet waarom hij zo'n verdriet had. Maar zo vreemd was het onderwerp toch niet. Paul Andriess verwijst in zijn monografie naar een kunsthistorisch thema, de afbeelding van Jezus Christus als de Man van Smarten, net als de kruisiging bijna een abstract gegeven van het lijden.⁽⁷⁾ Ook de nadrukkelijke aandacht voor

gemoedsuitdrukkingen in het gezicht was in film en beeldende kunst een bekend gegeven. Bas Jan Ader werkt niet met een afbeelding, maar gebruikt zijn eigen lichaam en emoties om persoonlijke ervaringen naar een algemeen geldend niveau te brengen.

Cry Claremont (1970), een fragment film met een huilende Bas Jan tegen de achtergrond van de onderpui van zijn huis in Californië, was blijkbaar niet overtuigend. De opnamesessie, vastgelegd door Peter Bakker in diens huis in Amsterdam, in 1971, zou uiteindelijk de definitieve versie van 3'18" leveren van de film *I'm too sad to tell you*, die hij instuurde voor de manifestatie *Sonsbeek buiten de perken* (1971) en *Film als beeldend medium* (1974). De camera registreert vanuit een vast standpunt in close-up het gezicht van de kunstenaar, vechtend tegen de tranen.⁽⁸⁾ Opnieuw legt Bas Jan Ader het onderwerp op verschillende manieren vast. Van de zwart-witfoto's bestaan enkele versies, waarop in zijn handschrift op de voorkant of achterkant 'I'm too sad to tell you' staat geschreven. Een andere zwart-witopname, ook gefotografeerd door Mary Sue, gebruikte hij voor een ansichtkaart (1970), die hij aan relaties en vrienden stuurde met dezelfde tekst als 'mededeling' achterop.

Mondriaan en zwaartekracht

De combinatie film en foto met hetzelfde onderwerp zien we regelmatig in het oeuvre van Bas Jan Ader. *(Untitled) Flowerwork* (1974), bestaat uit drie series opeenvolgende kleurenfoto's⁽²¹⁾ van de performance, die onder de titel *Primary Time* (1974) op video is vastgelegd. We zien Bas Jan Ader bloemen schikken in de kleuren blauw, rood en geel. Hij ordent net zo lang, totdat de vaas steeds een kleur bevat. We zijn duidelijk op het pad van Mondriaan beland, dat Bas Jan Ader vond in een klinkerweg bij Westkapelle, Zeeland. Aan het eind van de weg, omzoomd door struikgewas, is de vuurtoren zichtbaar die Mondriaan verschillende malen heeft geschilderd.

On the road to a new plasticism, Westkapelle, Holland (1971) bestaat uit een serie van vier kleurenfoto's (afb. 3). Op de eerste foto ligt Bas Jan Ader in een geometrische figuur op het plaveisel met zijn hoofd richting watertoren. Vervolgens ligt hij in dezelfde houding op een blauwe rechthoekige deken, waaraan op foto drie een gele jerrycan en op foto vier een rode houder van een gevarendriehoek zijn toegevoegd. In *Pitfall on the way to a new Neo Plasticism* (kleurenfoto, 1971), zien we de kunstenaar met al zijn gekleurde attributen vallen. Onder de titel *Broken Fall (geometric), Westkapelle, Holland* (1971) maakte Bas Jan Ader enkele kleurenfoto's en een zwart-witfilm, waarin hij tevergeefs de beeldprincipes van zijn roemruchte voorgangers Piet Mondriaan en Theo van Doesburg met elkaar probeert te verzoenen. In de film staat Ader rechtop, met zijn gezicht naar de toeschouwer, naast een blauwe driehoekige schraag. Hij probeert parallel te staan aan de schuine zijde van de driehoek, maar uiteindelijk valt hij met schraag en al om in de berm. Opnieuw is de zwaartekracht hem de baas. De foto's zijn als het ware *stills* van de film. De verpletterende kracht van de zwaartekracht en het Mondriaan-thema, vinden we ook in enkele fragmenten film, waarin Bas Jan Ader limonadeglazen met achtereenvolgens rode, gele en blauwe vloeistof breekt door er bouwblokken op te laten vallen. Intussen zoomt de camera in op de vloeistof totdat de kleur het beeld volledig vult.⁽⁹⁾

Re-enactment

Een groep Engelse studenten van de kunstacademie heeft een poging gedaan de vergelijkbare performance, *Light vulnerable objects threatened by bricks* (1970), opnieuw uit te voeren. Een interessant project. In

plaats van een rondleiding of bespreking van de tentoonstelling, *All is falling* in het *Camden Arts Centre* in Londen, stelde de staf de studenten voor een reprise te maken van Bas Jan Aders werk, dat op foto (dia's) en een fragment film gedocumenteerd is.⁽¹⁰⁾ In het Choinard instituut in Los Angeles, waar Bas Jan Ader les gaf, had hij in een grote ruimte een serie kwetsbare voorwerpen op de grond gelegd. Boven deze voorwerpen, zoals een bos bloemen, eieren, een portret, transistorradio, een doos met een taart en brandende lampen, hingen bouwstenen aan een touw. In het documentaire filmmateriaal zien we Bas Jan Ader een voor een de touwen doorsnijden, zodat de blokken de voorwerpen verpletteren. De studenten kopieerden de voorwerpen niet, maar ze bepaalden met elkaar welke voorwerpen in aanmerking zouden komen en verpakten ze vervolgens in zwarte zakken. De handeling van het doorsnijden van de touwen was een bijzonder ritueel (afb. 4). Op deze manier kwamen de studenten dicht bij de essentie van het werk dan welk betoog of beschrijving ook.

Re-enactment, ofwel het zo nauwkeurig naspelen van historische gebeurtenissen, is vooral gebruikelijk op militair gebied. Wekelijks trainen mannen in het bijpassende uniform hun favoriete veldslagen tot in de kleinste details. Het is veel meer dan acteren, maar een soort actieve geschiedvorsing. In de beeldende kunst was het Marina Abramovic, die als eerste haar eigen performances en ook die van anderen opnieuw uitvoerde.⁽¹¹⁾ Van de meeste performances bestaan alleen summier geregistreerde opnamen. De communicatie over en weer met het publiek blijft buiten beeld, terwijl de participatie van de toeschouwers mede het werk bepaalt. Hun ervaringen kunnen wezenlijke informatie en een beter begrip van het werk geven. Zoals historici gebruik maken van *oral history*, is het wenselijk beeldende kunstuitingen, die de traditionele kaders verlaten en publieksparticipatie vragen, anders te documenteren dan gebruikelijk. Het project *Inside Installations* ontwikkelt nieuwe modellen voor het registreren van installatiekunst.⁽¹²⁾ Daarbij worden behalve de kunstenaar ook assistenten, technici, tentoonstellingsmakers, restauratoren en conservatoren, die met de kunstenaar gewerkt hebben, ondervraagd ten behoeve van behoud, beheer en presentatie. Een dergelijke aanpak voorkomt dat elementaire zaken in een werk over het hoofd worden gezien.

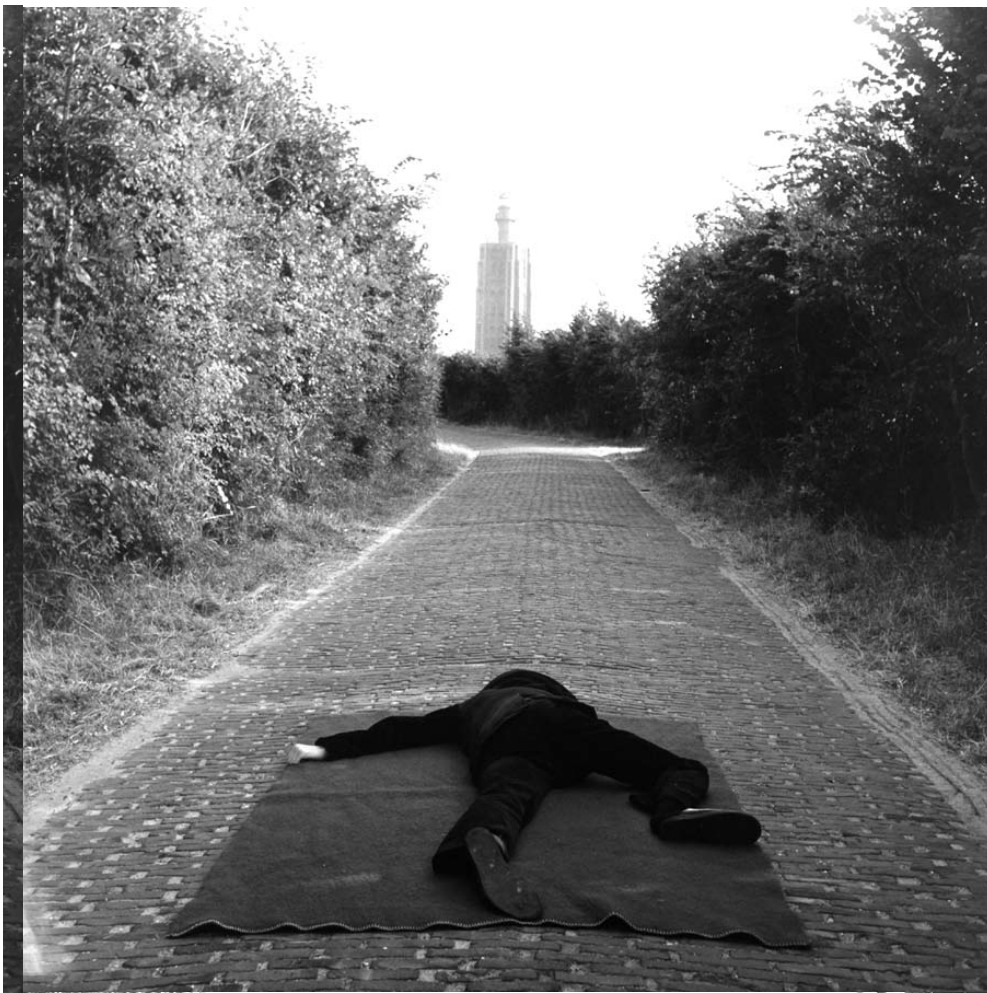
Rol van het publiek

De Zwitserse kunsthistoricus Harald Kraemer hield 1 december 2005 in zijn lezing *Survival of the fittest – Notes on the Documentation of Contemporary Art* tijdens een expert meeting van het project *Inside Installations* in het ZKM te Karlsruhe, een boeiend pleidooi voor de inschakeling van het publiek bij het documenteren van installatiekunst. Het gaat dan om de ervaringen tijdens de presentatie van een werk. Zijn onderzoek richt zich op het preciezer definiëren van (westerse) kunst door gebruik te maken van interviews met vertegenwoordigers ver buiten het vakgebied, uit niet-westerse culturen en zelfs kleine kinderen. Tot nu toe wordt het publiek vrijwel uitsluitend gepolst vanwege educatieve en marketingmotieven.

Nieuwe concepten

Het is de bedoeling binnenkort een Bas Jan Ader website te starten: www.basjanader.com. In nauwe samenwerking met de erven zal de nalatenschap toegankelijk gemaakt worden. Inzage in het werk en relevante informatie blijken beslist nodig. Te vaak worden bestaande teksten voor waar aangenomen en gekopieerd, zonder het werk zelf

Afb. 3) *On the road to a new plasticism, Westkapelle, Holland, 1971, Rotterdam, Museum Boijmans van Beuningen*®.

Afb. 4) Een van de studenten van de Ruskin School of Drawing and Fine Art in actie in de reprise van Bas Jan Aders tijdelijke installatie *Light Vulnerable objects threatened by eight cement bricks*, Camden Arts Centre, Londen, 17-21 mei 2006.

keer op keer onder de loep te nemen. Brokstukken van films, of kopieën van kopieën zijn te pas en te onpas als afzonderlijke kunstwerken gepresenteerd.⁽¹³⁾

Zijn werk laat niet los, zowel bij publiek als nieuwe generaties kunstenaars. Bas Jan Aders verzameld werk genereert steeds nieuwe concepten. Daarmee voegt hij zich bij een bijzondere reeks kunstenaars, die de kunst van nieuwe impulsen voorziet.

ELBRIG DE GROOT (1949) STUDEERDE KUNSTGESCHIEDENIS AAN DE RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN (1968-1975). ZIJ IS ONDER ANDERE WERKZAAM GEWEEST ALS CONSERVATOR IN VAN ABBEMUSEUM IN EINDHOVEN, STEDELIJK MUSEUM IN AMSTERDAM EN MUSEUM BOUMANS VAN BEUNINGEN IN ROTTERDAM. DAARNAAST IS ZIJ FREELANCE CONSULTANT MODERNE EN HEDENDAAGSE KUNST.

SUMMARY

Beautiful sea: the collected works of Bas Jan Ader

This article investigates the photo series by Bas Jan Ader. The artist's attempt to find a link between European and American culture resulted in photo series combined with motion picture as part of his larger artistic projects. In his conceptual projects he explored the parameters of existence, and he was especially 'in search of the miraculous'. Hence, his photo's are not autonomous but are a means to convey his personal experiences to more a communal level. Re-enactment, or the reprise of a performance by an audience, is nowadays a way to re-examine Ader's feelings and to comprehend his fascination for the sea and the power of gravity.

NOTEN

1. Bas Jan Ader, *Please don't leave me*, tentoonstelling (26/8-6/11/2006) in Museum Boijmans van Beuningen, Rotterdam.
2. Rene Daalder, *Here is always somewhere else*, 2006, in opdracht van de VPRO televisie uitgezonden op 4/5 2006 in: *Het uur van de wolf*. Zie ook: www.renehaalder.com.
3. Cat. tent. Groningen, Groninger Museum, 1973, W.Beeren e.a. (red.), *Film als beeldend medium*, s.l. [1975].
4. Tentoonstellingsarchief Groninger Museum, Regionaal Historisch Centrum Groninger Archieven. Afgebeeld in: cat. tent. Rotterdam, 2006, p. 155.
5. Het werk bestaat uit twee versies, een van achttien zwart-witfoto's, particuliere collectie, New York en een van veertien afdrucken, collectie ICN in het Kroller Mullermuseum. Enkele foto's komen in beide versies voor, de volgorde is verschillend en ook de handgeschreven teksten zijn niet identiek.
6. Marion van Wijk en Koos Dalstra, *In search of the Miraculous, Bas Jan Ader 143/76 Discovery File*, Rotterdam, 2006. Koos Dalstra en Marion van Wijk waren gefascineerd door de fatale zeiltocht over de Atlantische Oceaan. Van 2000 tot 2006 deden ze minutieus onderzoek naar bronnen en raadpleegden ooggetuigen, ambtelijke rapportages, documenten, foto's, literatuur over vergelijkbare reizen etc. Hun eerste publicatie is een kopie van het dossier uit het marinearchief van La Coruna, Spanje, over de vondst van Bas Jans zeilboot Ocean Wave.
7. Paul Andriess, "Bas Jan Ader, kunstenaar/artist", *Openbaar Kunstbezit Amsterdam*, (1988), p. 30-32.
8. Elbrig de Groot, "Zwijgend verklaar ik op de film alles aangaande het vallen", in: cat. tent. Rotterdam, 2006, p. 144-145.
9. *Ibid.*, p. 147.
10. Bas Jan Ader, *All is falling*, tentoonstelling (28/4-2/7/2006) in Camden Arts Centre, London.
11. Marina Abramovic, *Seven Easy Pieces*, performances, Guggenheim Museum, New York, November 9/15/2005.
12. *Inside Installations, preservations and presentation of installation art* is een Europees project in het kader van Culture 2000. Zie: www.insideinstallations.org.
13. Wade Saunders, Wade, "In Dreams begin responsibilities", *Art in America*, (2004), p. 54-63.